

Dossier 10-14-onderwijs

De opmars van tienerscholen

Steeds meer scholen willen leerlingen in hun eigen tempo de overstap van basisschool naar voortgezet onderwijs laten maken. De overgang zou er soepeler door verlopen. De niveaukeuze kan zo nodig worden uitgesteld. Vanaf 2012 zijn de eerste scholen voor basis- en voortgezet onderwijs gestart met onderwijs specifiek voor leerlingen tussen de 10 en 14 jaar. Inmiddels is een netwerk van initiatieven ontstaan en heeft 10-14-onderwijs een plekje in het regeerakkoord gekregen. In dit dossier belichten we de stand van zaken van 10-14-onderwijs in Nederland.

We spreken met projectleider Lenie van Lieverloo van het Netwerk 10-14-onderwijs en met Jelle Jolles, emeritus hoogleraar Neuropsychologie en autoriteit op het gebied van leren en het brein. Bovendien laten we drie 10-14 initiatieven de revue passeren. Tot slot geeft SLO tips om zelf een 10-14-curriculum te ontwikkelen.

De overgang van basisschool naar middelbare school is voor veel leerlingen een major life event. De overstap heeft grote impact op hun hele functioneren, op wat ze kunnen en niet kunnen, op hun interacties met leeftijdgenoten en volwassenen. Ze worden geconfronteerd met

een nieuw en veel groter gebouw, nieuwe leraren, nieuwe klasgenoten, nieuwe vakken, huiswerk, toetsen. Voor een deel van de leerlingen komt dit schakelmoment te vroeg. Ze zitten niet lekker in hun vel, moeten vaak op hun tenen lopen, lopen vast en vallen na verloop van tijd tussen wal en schip. "Scholen waren al langer op zoek naar manieren om de overgang soepeler te laten verlopen. Men was niet uit op een stelselwijziging, maar 'enkel' op zoek naar een doorlopende route voor leerlingen", vertelt onderwijsadviseur Lenie van Lieverloo. Zij houdt zich al jaren bezig met 10-14-onderwijs en is projectleider van het netwerk van scholen die dit specifieke onderwijs aanbieden. De eerste pilots zijn kleinschalig en daar is Van Lieverloo blij mee. "Bij grote projecten

3 initiatieven

De LeerOnderneming

In 2016 nam Onderwijsgroep Zuid-Hollandse Waarden het initiatief voor 10-14-onderwijs in Ridderkerk. Resultaat was de LeerOnderneming. Leerlingen van de LeerOnderneming leren vooral door te doen. In plaats van in vakken, wordt er in zes domeinen gewerkt: math, science, creation, culture, communication en care&choice. Elk domein omvat een aantal vakgebieden en de daarbij behorende kerndoelen. Binnen de domei-

nen werkt de school met modules, deze worden door de leerlingen uitdagingen genoemd. Het werken aan deze uitdagingen heeft sterk 'het leren door doen' in zich. De LeerOnderneming geeft leerlingen langer de tijd om zich te ontwikkelen op het niveau dat bij ze past. In vier jaar tijd worden de leerlingen voorbereid op een zo realistisch en kansrijk mogelijke doorstroom naar klas 3 vmbo, havo of vwo.

Spring High

Spring High in Amsterdam Nieuw-West is een initiatief van de Esprit Scholengroep en Stichting Westelijke Tuinsteden en startte drie jaar geleden. Spring High werkt niet met vaste groepen, huiswerk of roosters. Zowel leraren uit het basis- als het voortgezet onderwijs geven er les. Vanaf groep 7 van het basisonderwijs zitten de leerlingen samen met leerlingen van de middelbare school in één gebouw. In plaats van een 'harde' overgang van de

basisschool naar de middelbare school ontstaat er pedagogisch-didactisch en vakinhoudelijk een doorlopende leerlijn. In hun eigen tempo werken de leerlingen aan opdrachten en projecten. Twee keer per jaar hebben leerling, ouders en school een ontwikkelgesprek, waarbij de leerlingen hun voortgang op de leerdoelkaarten laten zien en vertellen waar ze trots op zijn en wat ze geleerd hebben over zichzelf en over de leerstof. Pas op hun veertiende komt er een schooladvies over

wat een passend examenprogramma zou zijn en stromen de leerlingen door naar het derde jaar van vmbo, havo of vwo.

ACADEMIE TIEN

Dit schooljaar is een groep van 19 leerlingen uit groep 7 en 8 in het gebouw van middelbare school ACADEMIE TIEN in Leidsche Rijn gestart. In de ochtend krijgen ze 'gewoon' les zoals op de basisschool, 's middags proeven ze aan het voort-

gezet onderwijs. Ze krijgen dan bijvoorbeeld van een leraar Mens en Maatschappij van ACADEMIE TIEN les in de werking van vulkanen. Vervolgens gaan ze in groepjes met dit thema aan de slag. Iedere leerling op zijn of haar eigen niveau. Het concept is een initiatief van schoolbesturen NUOVO en SPO Utrecht, maar leerlingen van alle Utrechtse scholen zijn welkom.

Jelle Jolles: "Forse verschillen in ontwikkeling pleiten voor 10-14-onderwijs"

raken leerlingen gemakkelijker uit het vizier. Bovendien voorziet deze vorm van onderwijs aan de behoeften van een deel van de leerlingen." Inmiddels gebeurt er al veel. Voorbeelden zijn Spring High in Amsterdam, de Onderwijsroute 10-14 in Zwolle, het Tienercollege in Gorinchem en de LeerOnderneming in Ridderkerk die nu al een aantal jaren lopen. Van recentere datum zijn initiatieven als Agora 10-15 in Groesbeek, de Tienerschool in Sneek en SOOOOL 10-14 in Horst. "Ook tal van nieuwe initiatieven staan op stapel", weet Van Lieverloo.

Geen 'knip' na groep 8

Het principe van 10-14-onderwijs is dat leerlingen grofweg in de laatste twee groepen van het basisonderwijs en de eerste twee klassen van het voortgezet onderwijs de doelgroep vormen. Er is geen 'knip' na groep 8. De initiatieven voor dit specifieke onderwijs zijn allemaal ontstaan vanuit een nauwe samenwerking tussen basisscholen en middelbare scholen en krijgen in een aantal gevallen steun van de lokale overheid. Ook de rijksoverheid is enthousiast. In het regeerakkoord is afgesproken dat het 10-14-onderwijs meer ruimte krijgt. Op het congres van het Netwerk 10-14 Onderwijs in april van dit jaar verwoordde onderwijsminister Arie Slob het als volgt: "10-14-onderwijs draagt eraan bij dat kinderen minder snel in een selectiemoment terechtkomen. Dat is beter voor de overgang tussen primair en voortgezet onderwijs. Het kan ook kansengelijkheid bevorderen, omdat nogal eens kinderen juist in de overgang in de problemen komen. Het kan ook helpen om doorlopende leerlijnen verder te stimuleren."

De kern van 10-14-onderwijs volgens Van Lieverloo is oog hebben voor doorlopende talentontwikkeling en keuzes *just in time* maken, passend bij de ontwikkeling die een kind doormaakt. "Bij alle initiatieven staat de doorlopende ontwikkeling van de leerling centraal. Er wordt goed gekeken naar de individuele leerling. De keuzemomenten zijn dan ook op maat. Je verlengt het proces waarin de leerling zich oriënteert, zich steeds meer bewust wordt van wat hij of zij kan en wil en waar hij of zij gemotiveerd van raakt. Het is niet alleen een uitstelmoment."

Veel interesse

De lokale 10-14-initiatieven zochten elkaar al gauw op. Van Lieverloo: "We begonnen met een aantal kwartiermakers, bestuurders die hun schouders onder 10-14-onderwijs willen zetten. We vormen niet alleen een netwerk om opgedane kennis en ervaring te delen, maar trekken ook samen op om de belangen te behartigen richting overheid en

5 tips om een 10-14-curriculum te ontwikkelen

Niet alleen 10-14-scholen, maar ook reguliere scholen in het primair en voortgezet onderwijs hebben baat bij een doordacht 10-14-curriculum. SLO begeleidt enkele scholen in de 10-14-pilots die mogelijk gemaakt zijn door het ministerie van OCW. De eerste ervaringen leveren de volgende tips op voor scholen die met 10-14-onderwijs aan de slag willen gaan.

1. Neem tijd voor het ontwikkelen van een visie

Een visie is de verbindende schakel tussen alle onderdelen van het curriculum. Neem tijd om als ontwikkelteam een visie te ontwikkelen die richting geeft aan wat je wilt bereiken met 10-14-onderwijs.

2. Ontwikkel duidelijke leerlijnen en leerdoelen

SLO heeft samen met een aantal 10-14-scholen leerdoelkaarten ontwikkeld. Een leerdoelkaart bevat per vak en vakonderdeel concrete inhoudelijke en vaardigheidsleerdoelen voor leerlingen en geeft bijbehorende beheersingsniveaus aan. Leraar en leerling kunnen op basis van een leerdoelkaart per vakgebied en onderwerp bepalen op welk niveau de leerling zit en welke stappen nodig zijn om op een volgend niveau te komen. <http://curriculumvandetoekomst.slo.nl/10-14-leerdoelenkaarten>

3. Maak keuzes in leerdoelen

Leerdoelen geven inzicht in hetgeen geleerd wordt. Maak daarin duidelijke keuzes. Kies een kern van doelen voor alle leerlingen en geef mogelijkheden tot verbreding en verdieping, het liefst door leerlingen zelf gekozen.

4. Neem voldoende tijd voor evaluatie

Evaluatie is nodig in alle fasen (analyse, ontwerp, ontwikkeling en implementatie) van curriculumontwikkeling. Durf te experimenteren en met de geleerde lessen ruimte te nemen om het curriculum te verbeteren.

5. Leer van andere 10-14-scholen

Elke 10-14-school ontwikkelt een eigen curriculum met schoolleiden accenten vanuit de eigen visie. Maar in dat ontwikkelproces zitten vaak gedeelde leerpunten. Stel je open voor andere 10-14-scholen en bevestig partners die willen meedenken in het 10-14-curriculum.

wetgever. Er is veel interesse bij collegascholen. De behoefte van leerlingen wordt herkend en erkend door veel mensen in het onderwijs." In opdracht van het ministerie van OCW zet onderzoeks- en adviesbureau Oberon op dit moment de eerste ervaringen op de pilotscholen op een rij. Hoe ervaren leerlingen het 10-14-onderwijs, zijn er knelpunten, wat is de onderliggende visie van de verschillende initiatieven? De resultaten komen volgens planning najaar 2020 naar buiten.

Individueel traject

De 10-14-initiatieven richten zich niet alleen op leerlingen die meer rijping nodig hebben, maar ook op leerlingen die al veel eerder met

het basisonderwijs klaar zijn en op maat vooruit willen. Van Lieverloo: “Beide typen leerlingen werken vooral vanuit hun eigen interesse en mogelijkheden.

Juist omdat elke leerling een individueel traject aflegt”, benadrukt ze, “verandert de rol van de leraar. Dit type onderwijs vraagt een andere vorm van begeleiding. Dat is een ingewikkelde zoektocht naar wat het beste werkt om aan de behoeften van de leerlingen te voldoen. Maar er is veel animo bij scholen en leraren om dat te onderzoeken. We doen deze zoektocht ook samen, als netwerk. Zo leren we iedere dag van elkaar.” Omdat leerlingen een individueel traject afleggen, wordt bij de meeste initiatieven intensief gebruik gemaakt van ICT. “ICT is een eigentijds en niet weg te denken middel om onderwijs op maat te leveren, maar dat is in het reguliere onderwijs inmiddels niet anders”, zegt Van Lieverloo. Voor geïnteresseerde scholen heeft ze een advies. “Ga niet over één nacht ijs, onderschat het niet. 10-14-onderwijs is niet iets waar je de blits mee moet willen maken. Overdenk goed waar je leerlingen behoefte aan hebben, onderzoek dat en ontwikkel dit type onderwijs heel zorgvuldig vanuit een visie. Geen enkel 10-14-initiatief is een experiment met leerlingen.”

Verschuiving van het vervolgonderwijs

Neuropsycholoog Jelle Jolles heeft veel expertise over de ontwikkeling van tieners. Volgens de emeritus-hoogleraar is er veel voor te zeggen om voor leerlingen het keuzemoment voor vervolgonderwijs naar een hogere leeftijd te verschuiven. “Over de hele periode van de pre-adolescentie, die rond het achtste jaar start, en de midden-adolescentie, rond 14-15 jaar, zijn er forse verschillen in ontwikkeling. De variatie in fysieke ontwikkeling is zichtbaar. Denk bijvoorbeeld aan de lengte van kinderen en de verschillen tussen jongens en meisjes.” Nog veel belangrijker vindt Jolles de verschillen die voor het oog niet zichtbaar zijn. Hij doelt dan op individuele verschillen in cognitieve, emotionele en sociale ontwikkeling.

10-14-initiatieven in Nederland

Tienercollege in Gorinchem	https://tienercollege.nl
LeerOnderneming in Ridderkerk	www.deleeronderneming.nl
Spring High in Amsterdam	www.springhigh.nl
Onderwijsroute 10-14 in Zwolle	https://ooz.nl/onderwijsroute-10-14/
De Overstap in Zetten	www.lvbueren.nl/onze-school/de-overstap
TienerschoolO2G2 in Groningen	www.simonvanhasselt.nl
Onderwijslab010 in Rotterdam	https://onderwijs010.nl/onderwijslab010
Nova Tienercollege in Dordrecht	www.nova-tienercollege.nl
Agora 10-15 in Groesbeek	https://montessoricollege.nl/onze-school-2/agora-onderwijs/agora-10-15-groesbeek/
Tienerschool in Sneek	www.tienerschoolsneek.nl
Tienercollege Noordoostpolder in Emmeloord	www.tienercollegenop.nl/
SOOOOL 10-14 in Horst	https://soooool10-14.nl
ACADEMIE TIEN in Utrecht	www.academietien.nl
Academie 1014 in Almere	http://academie1014.nl/

“Kinderen die opgroeien in een gezin waarin ze cognitief, emotioneel en sociaal gestimuleerd of in elk geval gefaciliteerd worden, hebben een voorsprong op kinderen die in een wat ‘schraller’ milieu opgroeien”, legt hij uit. “Schrall kan dan betekenen dat je weliswaar fijne en liefhebberende ouders hebt, maar dat er weinig speelgoed, nauwelijks boeken en weinig intellectuele prikkels zijn. Deze kinderen kunnen een normale potentie hebben, maar die komt nog niet tot expressie. De ontwikkeling van talenten is vertraagd in vergelijking tot ‘kansen-rijke’ kinderen. De ontwikkeling die je in je sociale leven doormaakt, houdt bovendien direct verband met de ontwikkeling van je leervermogen, het vermogen om prikkels te kiezen die relevant zijn en je daarop te concentreren.”

Traaggroeiende boom

Volgens Jolles is het punt nou net dat we eigenlijk goed weten dat jaargroepen met homogene leeftijd, de indeling waarop ons huidige onderwijssysteem al anderhalve eeuw gebaseerd is, juist heel heterogeen kunnen zijn in de mate van ontwikkeling. “Dat zou mijns inziens een kernpunt moeten zijn in het hele denken over 10-14-onderwijs”, betoogt Jolles. “Het geeft helder aan waarom een harde knip op te jonge leeftijd voor veel kinderen niet goed is. Kinderen die door biologische en psychosociale factoren nog wat achterlopen, worden voorgesorteerd in een route waar ze niet meer uit kunnen. Terwijl ze als traaggroeiende boom wel degelijk erg ver zouden kunnen komen, als ze maar de tijd krijgen om zich in de fase tot de midden- en late adolescentie verder te ontwikkelen.”

Jolles is er bovendien van overtuigd dat 10-14-onderwijs positief kan bijdragen aan het bevorderen van gelijke kansen. “Het is belangrijk kinderen met een ‘kansen-arme achtergrond’ in het bijzonder in de gaten te houden en hen zo nodig extra te faciliteren en stimuleren. Ze kunnen over een paar jaar een sprintje trekken en zowel in leermotivatie als studieprestaties de achterstand hebben ingehaald. Het feit dat hun ouders vaak niet het geld hebben voor bijles maakt het nog belangrijker dat school en samenleving inspringen om ook hún mogelijke ontwikkeling verder te stimuleren.”

Rijp voor het voortgezet onderwijs?

Daar tegenover staan de kinderen die rond 11 jaar wel degelijk min of meer ‘klaar’ zijn voor het voortgezet onderwijs. Door een goede combinatie van biologische en psychosociale factoren hebben zij voldoende bruikbare kennis en ervaring opgedaan, die hen in staat stelt te presteren op hun potentiële niveau. “Voor deze groep kan het wel een nadeel zijn om nog langer te moeten wachten tot de keuze wordt gemaakt”, waarschuwt Jolles. “Let wel, dit is alleen het geval als deze kinderen zich niet alleen cognitief maar ook emotioneel, fysiek en psychosociaal – dus vrij breed – hebben kunnen ontwikkelen. Een kind dat op zijn tiende hoog presteert in cognitieve zin, maar wel achter is in al die andere factoren, heeft ook baat bij 10-14-onderwijs, omdat het ‘als persoon’ nog niet rijp is om naar het vervolgonderwijs te gaan. Dat geldt temeer omdat de ontwikkeling van het sociale brein van de tiener van groot belang is voor diens executieve vaardigheden die essentieel zijn voor het leren leren en voor de inpassing in de sociale omgeving.”

Functiegroepen

Al eerder opperde Jolles om in het onderwijs met zogeheten ‘functiegroepen’ te werken, net zoals dat bij teamsporten gebeurt. In dat geval wordt bij de groepsindeling de biologische leeftijd als criterium losgelaten en wordt gekeken naar het functioneren van de leerling en dan niet alleen op het cognitieve vlak, maar breder. “Het lijkt mij essentieel dat we in het 10-14-onderwijs nadrukkelijk de brede ontplooiing meenemen”, stelt Jolles. Als aanvulling op de vijf SLO-tips (zie kader) heeft hij dan ook het dringende advies aan scholen om zich te verdiepen in de lerende leerling en de verschillen in ontwikkeling op fysiek, cognitief, sociaal en emotioneel gebied. “We willen immers voorkomen dat leerlingen die op relatief jonge leeftijd geselecteerd worden voor vervolgonderwijs enkel in cognitieve zin worden gestimuleerd. Impulsregulatie, zelfinzicht en zelfregulatie alsmede het vermogen om om te gaan met afleidende prikkels, én vaardigheden op het domein van kiezen en beslissen en van plannen en prioriteren zijn juist sterk afhankelijk van ervaringen op die andere domeinen.” ■

Meer informatie: slo.nl/thema/meer/10-14-onderwijs
(Bron: SLO Context PO, september 2019)

Meer informatie over het Netwerk 10-14 Onderwijs:
<https://1014onderwijs.nl/>